

A „lelki” fogalma és az „eszméletek”.

Az *eszmélet* (ill. „eszmélés”) és az eszmélet-szerveződések fogalmait, az alábbiakban kidomborítandó jelentésben, a szerző először egy, 1929-ben megjelent dolgozatában használta. („*Az eszmélések organizálódása. Két alaptörvény*”, Magy. Psych. Társ. Közleményei 2. sz.) E dolgozat középponti problémája tudattartalmainknak mint „eszméleti szerveződéseknek” problémája volt, magának az „eszmélet” szónak pontosabb fogalmi tisztázása későbbi munkák tárgyául maradt: vele legelsősorban a szerzőnek egy német lélektani kongresszusi előadása (kivonatát 1. *Psychologie des Gemeinschaftslebens* Bericht üb. d. XIV. Kongr. d. Deutsche Gesellschaft für Psychologie c. kötetben), majd *Bevezető a lélektanba. Egy lélektani rendszer vázlat*a c. munkája (1934.) keresett pontosabb leszámolást. Az alábbiakban könnyen áttekinthető rövid összefoglalását adjuk az eszmélet („Sinnung”) fogalmát a lélektani rendszerezés középpontjába állító lélektani szemlélet néhány főbb tételének.

I.

Az említett munkák az „eszmélet” fogalmával egy mind- eddig világos fogalmi kialakítottságra nem jutott olyan lélektani alapfogalmat kívántak jelölni, amely bármely lehető lélektani szemlélet számára, logikus szükség szerint, mellőzhetetlennek ítéltető. Az eszmélet fogalmi körébe beletartoznak:

a) a lehető tudattartalmak összes féleségei, tehát az *érzéletek*, érzéki szemléletek, képzetek, emlékképek, utóképek, eidetikus képek, illúziók, hallucinációk stb., csakúgy mint *fogalmaink*, ítéleteink, gondolataink, elvont értelmi szemléleteink, vagy pedig *érzéseink*, hangulataink, tudatosult törekvéseink, elhatározásaink stb. Az eszmélet fogalma kifejezésre juttatja azt, ami mind e lehető tudattartalomféleségekben közös: jelentősége ezen a ponton főképen abban áll, hogy általa *szorosabb egységbe* vontuk különösképpen az *érezklések*, *gondolatok* és *érzések* köreit. Ennek a szorosabb egységnek, végső egybetartozásnak helyes felismerése szükséges lépés ahhoz is, hogy az e különböző pszichés tartalmak között ténylegesen fennálló mélyebb és finomabb analógiákat, szerveződés- és fejlődés-kapcsolatokat,

tehát az érzéklés-, az érzés- és a gondolatvilágnak egymás-közötti mély megfeleléseit mélyebbről, gazdagabban és pontosabban ismerhessük fel.

b) Az eszmélet fogalmában az *aktuális* és a (csak) *volt* tudattartalmainknak *lényegi egyfésége* is kidomborítottatik. Az, ami *jelenleg* nem tartalma tudatunknak, de tudatunk tartalma *már* egyszer, bármikor, volt, lényegében — és objektív mivolta szerint — ugyanolyan pszichés alakulat, mint aktuális tudattartalmainknak: a *volt* érzékelés és benyomás, gondolat stb. *nem más jellegű* lelki képlet, mint a jelenleg tudatos. Nem is csak *objektív* pszichés mivoltukban és szerkezetükben egyneműek, de azonos jellegűek *továbbfejlődéseikben* és *pszichés hatásaikban*, lelki következményeikben is: a csak „volt” benyomás, hangulat, érzés is *aktuális* lelki értéket — és *meghatározó* (determináló) tényezőt is — jelent, lelkünkben *továbbszerveződik* és *továbbhat*, a maga részéről is befolyásolva — amiként ez közönségesen ismeretes — minden új meg új tudattartalmunkat, és a tudattartalmakon túl *egész* lelki életünket és fejlődésünket. Az eszmélet fogalmában tehát fogalmi rögzítést nyerhet a *volt* tudattartalmaknak és a pillanatnyilag aktuális tudatosultságnak *objektív-pszichés* egyneműsége. — Ennek az egyneműségnek és egybetartozásnak helyes felismerése lehetővé teszi — egyebek között —, hogy — (a volt tudatosultságoknak e továbbszerveződő és továbbható objektív [bár talán tudaton kívüli] aktualitása által) — lélektanilag kielégítően értelmezhessük az *emlékképeknek* felmerülhetését, majd ismét a tudatosság alá sülyedését, valamint állandó módosulásait is. Lényege szerint az emlék — mint „eszmélet” — akkor is fennálló, szerveződő és ható objektív pszichés valóság, amikor aktuálisan nem „újul” fel tudatunkban: vele szemben a tudatosságnak lényege valójában csak a *tükröződés*. De nem szabad természetesen felednünk azt, hogy a tudati tükröződésre jutás maga viszont az emlék egész további pszichés élete tekintetében a maga részéről is további jelentős — esetleg rendkívül fontos — alakító és módosító tényezőt jelent.

c) A lelki jelenségek pontosabb megfigyelése rákényszerít arra, hogy feltegyük — amint erre már a fentebbiekben is tartalmaztatik utalás — *világos tudatunktól függetlenül kifejlő* (és az objektív lelki realitásban továbbmozgó, élő) olyan pszichés képletek, eszméletek fennállását, amelyeket fel kell tételeznünk pl. azoknak az *értelmes* pszichés lefolyásoknak, mozgalmaknak, fejlődéseknek mélyén, amelyek a felszínesebb szemlélet előtt talán csak tisztán „automatikusok”-nak vagy „tudattalanok”-nak tetszenek. A problémák — mint a volt benyomások általában is — tudatunktól függetlenül is továbbélnek, fejlődnek, szerveződnek bennünk,

és amikor egy régóta nem tudatosított régi problémát újra felidézünk magunkban, az sokszor *azonnal* más, mintegy *magasabb* fejlődésfokon tudatosul élénk, mint amikor tudatosan utoljára foglalkoztunk vele. Valami *történt* közben: a probléma *tovább* szerveződött, fejlődött, ért, kiforrt, a nélkül, hogy töprengtünk volna rajta, és a régebben megoldani nem tudott probléma kész, világos megoldásban elevenedett, váratlanul, tudatunk elé. Ez a jelenség is olyan, amelyek igazságát, valóban fennálló tényszerűségét közönségesen ismerjük, hiszen nem-pszichológus kutatók is (így H. *Poincaré*) sokszor szép, gazdag és mély elemző vallomásokban segítettek e tényszerűséget tudományos köztudatba emelni.

d) Az eszmélet fogalma magában foglalja azonban az oly lelki alakulatokat is, amelyek mintegy csak az „én” *bizonyos rétege* vagy rétegei, vagy csak az én bizonyos parciális *szűkebb* tudatfele előtt tudatosultaknak látszanak, míg az én egyéb rétege vagy rétegei, vagy az én-nek egy másik tudatfele előtt nem tudatosulnak. Így nyerhet lélektanilag kielégítő értelmezést pl. a *hipnotizált* egyénnek sokszor tárgyalt kétféle tudata: ébertudata és a *szuggesziókat* átvevő és azoknak engedelmessé váló tudata, amelyek egymással szemben igen sajátos, némelykor komikusan, máskor drámaian érdekes módon viselkednek. De éppen így elkülöníthetjük — amint ezt legelőbb egy 1921-ben megjelent tanulmányunkban („Kísérlet az álom lelki problémáinak új megvilágítására”) tettük — az álmodó egyénnek *álomszövő* és *álomszemlélő* tudatrétegeit: az egyik tudatfél kitermeli, szövi, alakítja az álmokat, míg a másik tudatfél csak inkább passzívan szemléli őket. (Az álomszövő folyamatokra az emlékezetben hosszabb-rövidebb ideig megmaradt álmok alapján vagyunk képesek, egy visszafelé ható elemző következtetés, mintegy „redukciós” nyomozás útján, visszakövetkeztetni.) De nem ismerjük-e vajjon az oly abnormisan „*két életű*” egyéneknek eseteit is, akik az egyik, mondjuk „A” tudatállapotukban esetleg csupán egy *megelőző A* állapotukban szerzett tapasztalatokra, élményekre, gondolatokra stb. emlékeznek, hogy a „B” tudatállapotaikban viszont csak az előbbi B tudatállapotukban eszméltekre emlékezzenek vissza. Hasonlít ez a viselkedés a *hipnotizáltak* ahhoz a viselkedéséhez, hogy amikor a hipnózisból felébredt, nem tud visszaemlékezni arra, hogy mit élt át, beszélt és cselekedett a hipnotizált állapotban, ám ha újra hipnózisba merítjük, hipnotizált tudata előtt felújulhatnak az előbbi hipnotikus állapot élményei. (Felemlíthetjük az ú. n. „*trans*”-állapotok oly eseteit is, amelyekben nem is csupán két, de *több* egymástól többé-kevésbé független tudatfelet különíthetünk el és í. t.)

Az utolsókul tárgyalt, nem tudatos vagy nem *teljes érté-*

küen (pl. nem az *egész* én által vagy csak nem *világosan*) tudatos jelenségek értelmezése terén érdekes kapcsolatok adódnak szemléletünk és pl. *Bleuler-nek* az általa „nem elegendőképpen tudatos”-nak („nicht zureichend bewusst”) vallott tudattalan-fogalma között, vagy másfelől pl. *Ranschburg-nak* „primer vagy személytelen tudaf-fogalma és a „látszólagosan tudattalan” („scheinbar unbewusst”) jelenségekre vonatkozó felismerései között. Hangsúlyozzuk azonban a magunk részéről is, hogy elmélyülőbb lélektani elemzések arra is reávilágíthatnak, hogy mind e bármi szétvágó vagy szétéso személyiségfelek vagy személyiségrétegek között is valami *egységes személyi kapcsolat*, ha fogyatékosabb mértékben is, fennáll és még a legabnormisabb tudatszétésés esetén is kimutatható.

e) Végül: az eszmélet fogalma oly egységes lélektani alapfogalomnak kínálkozik, amelyik a *legkisebb, legelemszerűbb* tudattartalmaknak (pl. érzetfésésegeknek, elemi érzéseknak stb.) és a *legátfogóbb* értelmi szemléleteknek (pl. filozófiai mindenségszemléleteknek) bizonyos szempontból — épen emberi „eszmélt”-ségeként — való *lényegi egyneműségét* is kifejezésre juttassa. Az eszmélet fogalmi köre magában foglalja mind a legelemszerűbb érzeteket, mind a legátfogóbb szintetikus képleteket — természetesen minden tekintet nélkül aktuális tudatosultságukra vagy tudatvilágossági fokukra: Kant számára a maga már egyszer kialakított szemlélete akkor is élő, fejlődő és ható pszichés valóság volt, amikor aktuálisan egyáltalában nem gondolt filozófiai tanaira.

A fentiek után a legrövidebben akként határozhatjuk meg az eszmélet fogalmát, hogy „*eszmélet*” *mindaz, ami az én egésze vagy bármely tudatfele vagy tudatrétege előtt, bármikor és bármely tudatvilágossági fokban, tudatossá vált.*

II.

Az eszmélet fogalmának, a fentiekben kidomborított jelentőségén túlmenően, még *alapvetőbb* jelentőséget tulajdoníthatunk. Az eszmélet fogalma középponti és alapvető szerephez juthat a *sajátképpen* (specifikusan) „*lelki*”-nek a *nem-lelki* összes köreitől, de legfőképpen az *általánosan biológiástól* való elkülönítésében és Így a *lélektan tárgyának* meghatározásában is. E fogalom alapvető rendszertani jelentőségét a legrövidebben ebben a tételben foglalhatjuk össze: „*a lelki mozgás kezdete az eszmélés*”. Az eszmélésre mint a specifikusan lelki mozgás kezdetére vonatkozó e felfogásunk a lelki és a tudatos egymáshoz való viszonyának problémájában újabb *fordulatot* jelenthet, amennyiben — szemben az

utolsó évtizedekben a tudattalan lelkeségre vonatkozóan elterjedt különféle szemléletekkel — bizonyos *közeledést* (de nem egyszerű visszatérést) jelent a régebben uralkodó „*lelki annyira mint tudatos*” szemlélethez. Ez alapfelfogásnak megfelelően a lelkinék fogalmát és körét a következőképpen különíthetjük el: sajátképen „lelki”, lefelől és centrálisán, mindaz, amire az egyén valamiképp *ráeszmélt*. Egyszerű példa: az az átélésem, hogy egy hangyát vagy hernyót akként tapos el a lábam, hogy ezt az objektív fizikai és biológiai történést *semmilyen* reávonatkozó eszmélésem nem kíséri, nem „lelki” tény. Ám ebből a történésből mintegy kipattan valami *bizonyosan „lelki”*, amint valamiképpen — esetleg csak igen *homályosan*, sőt akár csupán utólag — *ráeszmélek* arra, hogy valami szokatlan dolog a lábam alá került vagy ha (az eszmélés valamely fokát elérően) valami kellemetlen *borzongás* vagy irtózásféleség fut át rajtam, — még akkor is, ha talán e borzongás tényleges okáról alig is volnék képes világos tudatosságú beszámolást adni. Ekként 1. bizonyosan „lelki” minden eszmélés, de ezentúl a sajátképpen lelki síkba emelkedik általában mindaz, ami bármely fajta és fokú *eszmélésből indul*, azon épül és fejlődik tovább, ami az eszméléseken alapulóan tevékenykedik (nemcsak élményként, érzékletes, gondolati eszméleteredményként, érzelmi, törekvéses, akarati hatás-ként, de lelki „*állapotként*”, emberi „*viselkedés*”- és „*cselekvés*ként” is). Ez a *legsajátosabban* lelki is, természetesen, *biológias* képződmény: a lelki az „életes”-nek általunk ismert legmagasabb fejlődésfoka. 2. Csak a szóbeli kifejezés, terminológia kérdése, hogy szintén egyszerűen „lelki”-nek, vagy inkább „*biopszichés*”-nek nevezzük az életjes jellegzetességeknek az eszmélést mintegy megelőző azt a további körét, amely mint éppen az *eszmélésre* (— és az eszméléseken alapuló lelki *továbbszerveződésekre* —) irányuló *szükséglet*, *vágy*, *törekvés* és — másfelől — *képesség* él és hat bennünk. — E mondott jelenségkörökkel szemben azonban mindaz, ami e specifikusan lelki (és biopszichés) mineműségeknek *testi* (szómas), fizikális, kémikális, anatómiai, morfológias, fiziológias és általában *biológias* előfeltétele, lehetőségalapja, felsarjasztója, röviden „*determinánsa*”, mindez nem „lelki”, hanem egyszerűen „*biológias*”. A maguk „*objektív*” mivoltában (—tehát nem szubjektív eszméleti *tükröződöttségükben* —) „*biopszichés*”-ekként elkülöníthető szükségletek, irányulások, törekvések, hajlamok, képességek, tevékenységek így mintegy középen helyezkednek el az „egyszerűen vagy általánosan biológias”-nak és a legspecikusabban „lelkinék” körei között, hiszen „biopszichés” jellegük éppen az eszmélésre és az eszméléseken alapuló további „lelki” szerveződésekre és tevékenységekre való irányultságukból ered.

A legrövidebben tehát azt mondhatnók: van 1. az (egyéni) eszméléssel kezdődő sajátképpen *lelki* sík, amelyen a „biopszichés” szükségletek, törekvések, képességek az eszmélés lelki alaptényéhez kapcsolódva hatnak tovább; vannak 2. az eszmélésre és az azon is épülő további tevékenységekre irányuló *biopszichés* minőségek, törekvések, képességek, tevékenységek, amelynek körei teoretikus joggal és praktikus szükséggel odasorozandók a *tágabban* értelmezett lelkinék körei közé: mert hiszen nem alakítható ki oly tudományos „lélektan”, amelyik ne nézzen az eszméletek *mögé* és ne számoljon az eszméletek és az egész lelki élet „életes” dinamikájának tényezőivel; van végül 3. az „általánosan vagy egyszerűen biológias” jelenségkör, amely mind a mondott lelki és biopszichés minőség-, képesség-, tevékenység-köröket a maga részéről különféle módokon meghatározza, azok számára aktualizálódási lehetőségeket jelent és amelynek természetesen meghatározott mennyiségi, téri, idői, fizikális, kemikális, morfológiás, fejlődéses, fiziológiás, szómás stb. határozmányai és feltételei is vannak. A legspecifikusabban lelki eszméléseink és az eszmélések alapján kibontakozó még oly gazdag és pompázó lelki életünk, biopszichés szükségleteink, képességeink, törekvéseink, tevékenységeink, állapotaink, energiánk stb., stb. (és éppen így a lelki életet élő egyén többé-kevésbé egységes *személyi* összjellegzetessége) is végső fokon éppen ezekben az „általában életes” egyéni szükségletekben, hajlamokban, ösztönökben, erőkben, energiákban, képességekben, egyedi biológias egységben stb. alapoztatnak meg, abból bomlanak ki.

Aktuális eszméléseink, bármely fajtájúak legyenek is, sajátos *szerveződési kapcsolatokba* lépnek *egymásközött* és az egyén *egyéb* lelki tartalmainak, elsősorban a már volt egyéb eszméléseknek különböző csoportjaival, az egyéni eszmélet kincseinek, a lelki tartalmaknak összességével. Amint valami eszméletté válik (bármelyfajta eszmélet szintjébe mintegy felemelkedik), valami módon *azonnal beleszerveződik* többi eszméléseink összességébe. Még pontosabban: bármely eszmélés *már* e nagy egységbe való valami *szervezettségnek formájában* eszméltetik, csupán mint már *valamiféle* eszméltség eszmélhető: mint érzetféleség, érzésféleség, mint érzéki szemlélet, mint emlékkép, képzet, gondolat, sejtelem, elhatározás stb., stb. Eszméltségének mineműsége természetesen eleve determináltatik egyfelől 1. az egyéni alkat (konstitúció) *bioszomatikus* tényezőitől (testi „habitus” stb.), másfelől 2. az egyén *régi* tapasztalataitól, élményeitől, de mind ezeken túl, végül 3. általában a *körülményeknek* részben külső, részben benső (egyénen belüli) — tudatosult vagy eszméltségre nem jutott — determinánsaitól: a külső ingerfor-

rásoknak „objektív” mineműségétől vagy az ingerlések (behatások) külső körülményeitől, de éppen így a pillanatnyilag aktuális fiziológiás-pszichés benső konstellációtól. Aki — vagy amely lélektani rendszer — e hármas determinációs tagolódás bármely tagját a kellő figyelmen kívül hagyja, súlyos hiányosságnak és ebből folyó szűkkörűségnek, egyoldalúságnak és mindezek sokféle káros következményeinek hibájába esik, mint ahogy ily hiányosságokra a legkülönbözőbb lélektani szemléletek sok-sok érdekes példát nyújtanak. Esméleteink kialakulásában és milyenné formálódásában egyként fontos tényezők tehát — kissé más csoportosításban osztályozva őket — mind az eddigi pszichés tartalmak, mind a lelki mozgalmaknak szomatikus és biológias megalapozói és előfeltételei, mind a külvilági tényezők (beleértve ez utóbbiakba természetesen mind a fizikális és szellemi „milieu”-nek vagy „champ”-nak, mind a külső ingerforrásoknak objektív fizikális, kémiai stb. meghatározottságait) — bár, természetesen, a közvetlenül döntő tényezők mindig az egyéni benső biopszichés és pszichés tényezők: ez a tétel különösen némely újabb (fizikai irányzottságú) szemlélettel szemben kíván hangsúlyozást.

III.

Az eszméletszerveződések kérdései — amint egyéb munkáinkban részletezőbben kidomborítottuk — nagyérdekességű kiterjedt új problémakört vetítenek elénk. Ezútal csupán néhány vázlatos problémajelzést teszünk. Az eszméletszerveződések jelentik az egyes eszméleteknek egy többé-kevésbbé egységes oly szubjektív egyéni eszméletrendszerbe való többé vagy kevésbbé harmonikus beleilleszkedését, amely bár általános emberi determináltságokat is tükröz, mégis egyénenként valamennyire mindig más és más. E szerveződések általános fejlődésmenete világosan elkülöníteni enged három alapfázist, amelyek így az általános pszichés fejlődés tükrözői: a) egy primitív-elsődleges „globalitás”-nak fázisát, vagyis egy bensőleg tagolatlan és talán kívülre is (más eszméletek felé) világos élességgel még el nem különülő, többé-kevésbbé határozatlan általános benyomás fázisát, b) a differenciáló elemzés (analízis) fázisát, amely jelenti az eszméleteknek egyfelől más eszméletektől való fokozatos elhatárolódását és másfelől benső differenciálódását és egyéni eszméletösszességben való tagozódását, végül c) a szintetikus egységbevonás fázisát, amely ideálisan jelenti az összes eszméleteink egészének rendszerébe való szerves beleilleszkedést és egyben, természetesen, a (bensőleg differenciált és tagozott) nagy szubjektív eszmélet-egész egységének és egész-jellegének magasabbfokú helyreállítását is (így amikor pl. a részletező

elemzések után jobban, mintegy magasabbrendű átfogásban meg tudok érteni egy új művészi irányt vagy valamely tudományos, vagy filozófiai szemléletet, bele tudván őt illeszteni ismereteim és szemléleteim összességének és egységes egészének rendjébe, úgy hogy pl. magasrendű kritikai állásfoglalásra is képessé válok vele szemben). Az eszméletsszerveződésekben elkülöníthetünk különböző *szerveződési fokokat* és *szerveződés-féleségeket* és az egyszer már bizonyos formában szerveződött eszmélet különféle módokban alakul tovább. Így pl. egy szerveződés előállhat *ugyanazon a mélységi szinten*, amelyen az első szerveződés állott: pl. azt, amit az imént mint „*domborúságot*” kifejező ábrát érzékelttem, most egyszerre „*homorúságot*” kifejező ábraként eszmélem („*inverziós*” jelenségek). Az ily *egy szinten* maradó organizációs változás maga is többféle organizációs *alcsoport* elkülönítését engedi: a bár ugyanazon szinten vagy síkon történő új szerveződés válhatik ki, pl. *gazdagabbá* vagy *differenciáltabbá*, *világosabbá* stb., vagy pedig ellenkezőleg elszegényül és í. t. Előállhat azonban az új szerveződés egy másfajta, esetleg *mélyebb* vagy *pedig felszínesebb* szinten vagy síkon is: az *egészséges* élet fejlődésmenete általában az egyre *mélyülő* (és egyúttal világosabbá, gazdagabbá és differenciáltabbá váló) eszméletsszerveződéseket követeli meg: természetesen e ponton is az egyéni sajátosságoknak természetes „*visszafejlődési*” esetei, gyakori széteséseknek stb. jelenségei is élénk tűnnek. Az eszméletek szerveződés-módjában, közelebbi elemzésekkel, *típusos különbözőségeket* is könnyen megállapíthatunk, így típusait az általában felszínesebb vagy szegényesebb vagy határozatlanabb körvonalú stb. (és, az ellentétes irányban, mélyebb, gazdagabb, élesebb stb.) egyéni eszméletsszerveződéseknek. Különbséget tehetünk *állandóbb* formájú, szilárdabban megtapadó és *változóbb*, könnyebben módosuló egyéni eszméletorganizálási jelleg (perszeverációs-konzervatív és újító elv különbsége) között. Az organizálások különbözhetnek egymástól *én-közelségük*, „*melegségük*” stb. tekintetében is. Mind e pontokon, és egyebütt is, mély és érdekes kapcsolatok kínálkoznak általános *személyiségtani* és speciálisan *tipológiai* problémákkal: sem e kapcsolatok, sem a személyiségi és a tipológiai problématevéseknek különbözősége e helyen azonban nem foglalkoztathat. Az *általános*, minden lelki körre kiterjedő organizációs típuson és egyéni jellegén belül *sajátos* organizálódási *eltéréseket* tünthetnek fel egymás között külön-külön az érzéklési, értelmi, érzelmi, sőt akár az objektív („*biopszichés*”) törekvésben szerveződések. Konkrét példaként hivatkozunk pl. az *érzelmi* szerveződések vizsgálata által elkülöníthetőnek bizonyult „*emóciós*” és „*szenvedélyes*” típusaink éles kettősségére

(1926.), vagy a „*lereagálás*”-jellegnek nagy típus-meghatározó jelentőségére (1936. 1. a szerző cikkét a Deutsche Gesellsch. Psvch. XV. Kongresszusáról szóló „Bericht”-ben). Az ily benső differenciálódások nem törik meg az egész személyiség énegyeségét: de kifejezésre jutattják az élet sokszerűségét, bonyolultságát, az étellel (mint örök mozgással és állandó egyensúlyi változások egymásutánjával) fogalmi szükségességgel együtt járó bizonyosfokú *egyenetlenségeket* is. Nélkülük csak mozdulatlan, merev és élettelen harmónia volna lehetséges, de nem az élet mozgása, fejlődése, változékony-sága, sokszerűsége, bonyolultsága, folytonos egyensúlybomlá-sai és új meg új egyensúlyi állapotok felé való törekvései. A fentiekből kifejthető már az a tétel is, hogy az eszméleti szerveződések *legáltalánosabb* végső kifejelettségül a legegye-temesebb, legátfogóbb, leg-„igaz”-abb, legmélyebb, *filozófiai* szemléletkialakulások tekinthetők, míg a *speciális* szerveződési területeken a speciális „tehetségek” csúcsteljesítményei áll-hatnak elénk. Az általános szellemi fejlődés és a különös, speciális tehetségek irányában való fejlődések különbözőségeinek és különféleségeik mélyebb alapjainak kérdései azon-ban ismét oly problémakör, amelybe ezúttal bele nem hatol-hatunk.

Formai szempontból az eszmél esek szerveződése nem jelent *folyamatos* fejlődésmenetet. Újabb elemzéseink erősítik a lelki történések *ugrásosságára*, diszkontinuitásosságára vo-natkozó általános tételünket (1929.). Diszkontinuitási elvünk-ke, amelvet a hagyományos folytonossági szemléletekkel szemben *általános* és *egyetemes* lélektani alaptörvényként tüntettünk fel, rokonszellemű szemléleteket az utóbbi évek-ben idegen kutatóknál is egyre határozottabb formában talá-lunk (így pl. az orosz *Efimoff*-nál, aki azonban — 1934-ben is — csupán a modern *fizikai* szemléletek példájára a lélek-tanba bevezetett és ott sikerrel értékesíthető *munka-hipoté-zisként* alkalmazza a diszkontinuitás elvét). A pontosabb lélektani elemzés *minden* eszméletsszerveződést valójában *ugrásos fokozatokban* előrehaladó alakulásnak bizonyít, a fejlődés is ugrásszerűen előálló új meg új szerveződések egy-máshoz kapcsolódó láncolatát mutatja. Nem hagyható azon-ban figyelmen kívül, hogy minden új szerveződés egvfelől az *őt megelőzőkön* továbbépülve alakul ki. hogy másfelől az egymásra következő új meg új szerveződések egy többé-kevésbé azonosnak maradó *ugyanazon irányban* folyhatnak le, illetve történhetnek meg (vagyis a *változás irányának egy-sége* jellemző jegye az egymáson épülő eszméletláncolatok-nak, és hogy végül ez ugrásosán előálló új meg új eszmélet-szerveződésekkel szemben is érvényesül a pszichének egy sajátos, természetes és végső, *egységbevonó tendenciája* is,

amelyet könnyű elméletileg az egyéni lelkeségnek végső fokon (bár soha nem tökéletesen) *egységes* személyi jellegzetességéből vezethetnünk le. E tekintetben olyasféle helyzettel állunk szemben, mint az ú. n. „sztroboszkópos” látásnál, így a *kineamatografikus* képszemléletnél, ahol is a gyorsan egymás után következő új meg új, külön képek sorozatából *egyetlen folyamatos történés illúziója* kerülhet tudatunk elé. A mondott egységbe vonó benső tendenciát (amely bizonyos előlegezés, sőt vágy formájában — amint a jó megfigyelő könnyen észreveheti — még a mozgóképek szemlélésekor is szükséges ahhoz, hogy az előttünk lepergő filmet *zökkenésmentesen* élvezhessük) természetesen elősegítik érzékelésünknek bizonyos *fizikális-kémikális* meghatározottságai is: így az éppen lezajlott eszmélés (pl. érzéklés, hirtelen értelmi ráébredés stb.) továbbmaradó *utóhatása*, vagy speciálisan *pszichés*, *ül. biopszichés* tényezők is, pl. a következő képre vagy képekre, egész képsorozatra irányozott (és eleve meghatározott beállítódása) igen sokféle egyéb benső *előlegezéseink*, *elvárásaink*, észrevétel-hajlandóságaink, óhajaink, vágyaink, reményeink stb., stb.

Mind e jelzett problémák sok egyéb, a fentiekben még nem említett, és igen különféle körökbe tartozó problémákkal kapcsolódnak: lehetővé teszik pl. a „*jelentés*” problémájának eredménnyel kecsegtető újvizsgálását (v. ö. *Az eszmélések organizálódása ...*), az általános pszichés „rezonancia”, *összehangzás* kérdésében új megoldás-irány felmutatását, a végső lelki — és ezek között pl. sajátképpen az értelmi — *meghatározottságok*, „determinációk” lélektani és ismeretelméleti problémáinak eredményes újvizsgálását és egyéb-fajta filozófiai problémákkal is való új leszámolások megkísérelhetését, mert hiszen — amint már utaltunk reá — a legmagasabbrendű eszméleti szerveződések (felfogásunk szerint nem is *csak* az *értelmi* síkon), éppen a *filozofikus* szemléleti egység egészében való szerveződések. És bizonyára nem is kíván külön igazolást az a tétel, hogy mind a gyakorlati, mind az elméleti (így a *bármely* körbe tartozó tudományos) értelmes emberi *szervezések és felépítések* *összes* köreiben is, és éppen így a *művészi* alkotások területein is lelepleződnek az egyáltalában lehető emberi és egyéni eszméletsszerveződések sajátos mineműségei az ezekre kellően figyelő és látni képes tekintet elé. Az emberi *önkifejtés és fejlődés* *összes* folyamatai és tevékenységei az egyéni emberek végső életes-lelki szerveződés-törvényszerűségeinek megfelelően folynak le: az „eszmélet”-szerveződések maguk az egyéni-emberi *általános biológiás* szerveződések keretében alakulnak ki (más lehetséges biológiás egyéni szerveződésekkel többé-kevésbé *összhangzatosan*), az *emberre* éppen kö-

zépponti, centrális jelentőségű, a kultúra-kialakításban alapvetően fontos biopszichés szerveződés-területként.

* * *

Eredményeinkből átfogó pillantást vetve a lélektan *középponti* jelentőségű tudományelméleti problémái felé, csupán egyetlen belátást legyen szabad, befejezésül, kidomborítanunk: a *reális* (objektív) lelki életnek tudományosan kielégítő értelmezésére semmiféle (egyoldalúan) „*kívülről*” vagy „*felülről*”, vagy akár „*alulról*” induló (tehát pl. egy az egyéni lelken kívül vagy felül álló „abszolút Szellem” vagy akár a *Stern* értelmezésében tekintett pszichofizikai „személy” felől, vagy pedig a *fizikai* világ felől induló) lélektani irányzatok nem lehetnek elegendők. Arra, hogy a valóságos lelki tényekkel lehető teljes mértékben tudjunk *tisztán pszichológiai* szempontokból, mintegy lélektani „tisztaelvűséggel”, aktuálisan kielégítő értelmezésekben leszámolni, csak egy *belülről*, a pszichés életet élő egyén bensőjéből induló lélektan válhatik képessé. Egy ilyen lélektani szemléletnek helyes tudományelméleti megalapozása képessé tehet oly rendszerezés-alapok feltárására, amelyek mintegy „*nyílt rendszer*”-ként szolgálhatják, hosszú időkre elegendő alapként, a tudományos lélektan további fejlődését, kellő biztosítékot nyújthatva arra, hogy a különböző irányú divatos egyoldalúságok jogosulatlan rendszertani érvényesülése elkerülhető legyen, amint ily irányú törekvés szerény első kísérleteként jelentettük meg 1934-ben kiadott lélektani rendszerezés-vázlatunkat. (*Bevezető a lélektanba*. Egy lélektani rendszer vázlata.)

BODA ISTVÁN.